

werktuig volmaakter en de geregelde gang bevorderd wierde. Thans klaagt men dikwijls over de gebreken in het staatsbestuur, wier berstelling buiten ons bereik ligt; maar men vergeet zich zelve te beschuldigen van onachtzaamheid en traagheid omtrent de herstelling van gebreken in dien handel of dat beroep, hetwelk ons moet voeden, en welke wij in staat waren te verbeteren.

Zonder twijfel is er ook geene zaak, welke meer afhangt van den bijzonderen toestand des lands en des volks, van tijden en omstandigheden, dan deze. Wil men de hoofd-bron van welvaart en volksbestaan in *Nederland* weten — men raadplege, in het algemeen, de geschiedenis van handel, zeevaart en landbouw. Fabrieken toch waren hier steeds van meer plaatselijk belang, en behooren, volgens het oordeel van sommigen, in een land van handel als het onze niet te huis. Vraagt men naar de bronnen van bestaan in *Friesland* — men zal U zeggen dat de welvaart hier minder van buiten ontleend, en meer gevestigd is op de velerlei voortbrengselen van den vruchtbaren grond; zoodat *landbouw* en *veeteelt*, bij de zorg voor eigen onderhoud, velerlei handwerken en beroepen, zoowel als den handel in den overvloed van hunne produkten naar buiten, en den handel in ontberende behoeften binnen 's lands onderhouden. — Dat er, indien de armoede zal worden voorkomen, eene verhouding moet bestaan tusschen de waarde van den grond en de handen die hem moeten bearbeiten, of tusschen de bronnen van bestaan en het getal inwoners, — dit zullen de Armbesturen van die dorpen het best kunnen bewijzen, welker te groote bevolking het stichten van Armhuizen noodzakelijk heeft gemaakt, omdat daar voor het overschot dier bevolking nog geene zoodanige middelen van onderhoud en werkzaamheid zijn gevonden, als b. v. te *Harlingen* met goed gevolg zijn beproefd. — Voor ongeveer 150 jaren deelden de Staten van *Friesland* in de overtuiging, dat de grond van dit gewest een veel grooter getal inwoners konde bevatten en voeden; waarom zij door verschillende beschermende wetten vreemdelingen trachten aan te moedigen om zich hier neder te zetten; en nog schijnt deze wensch naar eene grootere bevolking zijne perken niet gevonden te hebben, ook nadat wij weten dat het getal inwoners in *Friesland* van 1744 tot 1836 met ruim 80,000 (meer dan een derde van de tegenwoordige bevolking) is vermeerderd. Wij moeten hierbij echter ook opgeven, dat het getal gealimenteerden in *Friesland* in 1744 ongeveer 4000 en in 1826, *alleen* van de Huiszittende armen, 23,176 bedroeg (1). Maar 's Lands Staten stonden te gelijk in het begrip, dat het ook de plicht van wijze Regenten was, niets onbeproefd te laten, om én door beschermende én door verbodswetten (als o. a. die op den uitvoer van *hooi* en *mest*, waardoor onze landbouw en veeteelt zoo aanmerkelijk zijn vooruit gegaan), zoowel als door het begunstigen en het daarstellen van gewigtige ondernemingen, waartoe de krachten van enkele personen te kort schoten, het algemeen welzijn te bevorderen, en bij de toeneming in bevolking tevens voor de vermeerdering van de middelen van bestaan te zorgen. Inzonderheid wendden zij pogingen aan om de noodzakelijke behoeften van dit Gewest binnen deszelfs eigene grenzen, door de handen van de inwoners zelve, uit eigene grondstoffen, te doen vervaardigen; ten einde de groote sommen, welke jaarlijks voor lakens, linnens enz. buiten 's lands werden gezonden, zelve te verdienen. Getuigen hiervan de menigvuldige pogingen om, zoo als men het noemde, de Manufacturen in deze Provincie op te rigten en te stabileren, hoewel de herhaalde mislukking daarvan den Staten geen groot denkbeeld van de Friesche nijverheid en ondernemingsgeest moest geven; en in 't bijzonder de verbaazende sommen door hen in 1686 aangewend om de Engelsche Manufacturiers GEORGE NEALE en ROBERT VAN DER HOGHE te *Leeuwarden* te vestigen, van welke onderneming, die slechts kort bestaan heeft, het gebouw der Lakenfabriek (het tegenwoordige Stads-Armhuis) nog overig is.

Maar sedert de laatste vijftig jaren, waarin bijna alle vakken van menschelijke kennis en kunst veranderd en velen vooruitgegaan zijn; — waarin ons Nederlanders zóó vele middelen en krachten zijn ontnomen, als onze naburen in krachtsontwikkeling zijn toegenomen; — waarin, om slechts iets te noemen, de Leijdsche Lakenfabrieken, de Haarlemmer Langet- en Damastweverijen, de Harlinger Bontreederijen (waarin weleens 1800 menschen werkzaam zijn geweest), de Franeker Sajatfabrieken (waarin omstreeks 1760 jaarlijks ongeveer 125,000 ponden wol verwerkt werden) en zoovele andere vroegere middelen van volksbestaan bijna vernietigd en door den invoer van buitenlandsche lichte en goedkoope stoffen verdrongen zijn — sedert dien tijd was er bij ons aan geene mededinging, *op den ouden voet*, meer te denken. Zoo hebben wij in den vorigen jare nog eene vroeger bloeiende fabriek in deze stad, om die reden, hare werkzaamheden zien staken. Voegt men hierbij het verval van bijna alle Stokerijen, Bierbrouwerijen, Scheepstimmerwerven, Hoedemakerijen, Weverijen, Wolkammerijen, het Breiden en zoo vele andere vakken, waarvoor slechts eenige nieuwe in de plaats zijn gekomen, — en brengt men dit in betrekking met de toenemende bevolking, die *alleen* in *Leeuwarden* sedert 1785 met 6 a 7000 inwoners (ongeveer de helft van de toenmalige bevolking) is vermeerderd — dan mogen wij ons billijk verwonderen, waarom men niet reeds voorlang is bedacht geweest om, daar het tij verlopen is, de bakens te verzetten, om met de vorderingen van den tijd voort te gaan en om met de zelfde middelen datgene voort te brengen, wat naburen, ter vervulling van onze behoeften ons verschaffen.

Het is waar, om niet partijdig te zijn, moeten wij erkennen, dat eenige weverijen en inzonderheid de Volmolen en Rokken- en Broekenstreept-weverij van de Heeren NOYON en Co. te *Sneek* zich met eer staande houden; dat gemelde Zoutzakken- en Koffijbalen-weverij van het Armbestuur te *Harlingen* bij voorraad aan het lofwaardig oogmerk voldoet; dat aldaar ook eene katoen- en wolspinnerij, waarin ongeveer 80 personen werken, door den Heer BÖUM is opgericht; dat te *Joure* eene weverij van geruite Doeken door het Armbestuur is ondernomen enz. Ook is het algemeen bekend, welk eene uitbreiding het Fabriekwezen in het *Huis van Opsluiting* en Tuchtiging en in het Stads Werkhuis te *Leeuwarden* sedert eenige jaren heeft verkregen.

Behoudens alle achting voor de bijzondere waarde van ieder dezer instellingen, moeten wij echter, over het algemeen, tot ons leedwezen bekennen, dat, terwijl de bestaande beroepen zich te overvloedig vermeerderen en de bevolking toeneemt, wij onze krachten niet genoegzaam inspannen, om, naar de behoeften van den tijd, voor het algemeen en bijzonder welzijn nuttige ondernemingen tot stand te brengen, indien wij ons van vreemdelingen niet geheel afhankelijk willen maken.